

УДК 327.84(497.1)“1948/1990”
(049.3)

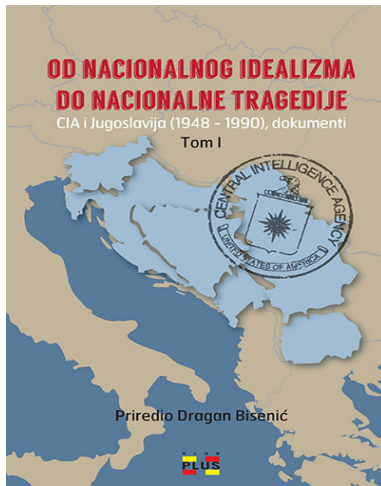
DOI: [https://doi.org/10.22182/
pr.7112022.15](https://doi.org/10.22182/pr.7112022.15)

Приказ

Предраг Терзић*

*Институт за политичке
студије, Београд*

ОД НАЦИОНАЛНОГ ИДЕАЛИЗМА ДО НАЦИОНАЛНЕ ТРАГЕДИЈЕ: ЦИА И ЈУГОСЛАВИЈА (1948-1990)**

Bisenić, Dragan. 2021. *Od nacionalnog idealizma do nacionalne tragedije: CIA i Jugoslavija (1948-1990), dokumenti, Tom I*. Beograd: Club Plus, 684 str.

* predragterzic@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Анализе друштвено-политичког и привредног стања у некој држави, утврђивање војних капацитета њених оружаних снага и пројекције могућих промена курса на унутрашњем и спољнополитичким плану у зависности од одређених, неретко и преломних тренутака у историји државе и нације, представљају предмет интересовања обавештајних служби.

Занимајући се за друштвену и политичку историју Југославије, али и за спољну политику Сједињених Америчких Држава и међународне односе у целини, новинар, публициста и бивши амбасадор у Египту, Драган Бисенић је у својој богатој, вишедецинијској каријери интервјуисао Хенрија Кисинџера, Збигњева Бжежинског, Колина Пауела и читав низ други личности које су пресудно утицале на спољнополитичка кретања политике Сједињених Држава у периоду након завршетка Другог светског рата. У својој последњој књизи *Од националног идеализма до националне трагедије: ЦИА и Југославија (1948-1990), документи, Том I* Бисенић је прикупио и објавио документа, која су постала јавно доступна на конференцији у оквиру међународног пројекта о студијама Хладног рата, одржаној у Вудро Вилсон

центру у Вашингтону 2006. године. Конференција се бавила Националним обавештајним проценама ЦИА о Југославији у готово полувековном периоду, од 1945. до 1990. године.

Како Бисенићева књига обухвата документе, анализе привредног стања и међунационалних односа у Југославији, објашњење начина Титове владавине, процене могућих наследника Јосипа Броза, као и оцене одрживости опстанка југословенске државе, многобројне документе је могуће тематски разврстати, али и поделити према времену настанка и кључним усмерењима југословенског вођства, која су зависила од важних спољнополитичких промена и унутарполитичких дешавања.

Иако је први меморандум о обавештајној сарадњи послератне Југославије и Сједињених Држава потписан 24. јануара 1945. године у Барију, тек заоштравањем односа са Совјетским Савезом 1948. године и одбијањем да призна совјетску партијску и државну хегемонију, Југославија се издваја из групе земаља иза „гвоздене завесе“. Насупрот совјетској супрематији, Тито ствара алтернативни модел „пута у социјализам“ за друге земље комунистичке оријентације. Из тог разлога Југославија постаје занимљива америчким обавештајним службама.

У периоду од доношења резолуције Информбироа 1948. до 1952. године ЦИА је сачинила читав низ процена даљег развијања односа између Југославије и Совјетског Савеза, опасности оружаног напада Совјета и сателитских земаља на Југославију, њихове пропагандне делатности и покушаја изазивања унутрашњег незадовољства у оквиру Југославије, али и повратних југословенских пропагандних акција промовисања југословенског „демократског социјализма“ насупрот совјетском „бирокупатском централизму“. Процене, које нам је Драган Бисенић припремио, чине и анализу привредне ситуације која може усмерити земљу ка сарадњи са Западом. У том смислу, значајну улогу су имали слаби пољопривредни приноси услед суше лета 1950. године.

Посматрајући унутарстраначке односе у оквиру Комунистичке партије Југославије, ЦИА у *Процени способности југословенског режима да се одупре совјетском притиску у 1949. години*, од 20. јуна 1949. године, износи процену да приближно 2% партијског чланства, односно око 8.000 чланова партије, не подржава Титов разлаз са Стаљином. „Ови антититоистички елементи се могу поделити на три главне групе: (1) стари комунисти који су

провели много година живећи у Совјетском Савезу, гаје симпатије и показују оданост Кремљу; (2) опортунистички елементи који су незадовољни због тога што нису добили очекиване високе положаје у владиним службама с обзиром на заслуге у рату; и (3) комунисти који су напустили Југославију као избеглице још пре рата а касније репатрирани.“ (17)

Након периода који је био обележен могућношћу напада СССР-а и других комунистичких држава на Југославију наступа време сарадње са западним земљама, нарочито са Сједињеним Државама. Та сарадња је садржана у војној и економској помоћи САД, која је, како Бисенић закључује, била усмерена на јачање југословенских војних капацитета и умањење спољнотрговинског девизног дефицита. Ипак, окретање политичкој и економској сарадњи са Западом, према процени ЦИЕ, имало је знатна ограничења с југословенске стране: „Основни став Југославије према сарадњи са Западом у одбрани против совјетске агресије јесте добити максималну западну приврженост одбрани Југославије уз истовремено најмањи могући утицај Запада на југословенску унутрашњу и спољну политику.“ (Вероватан развој догађаја у Југославији, 26. јун 1953. године, 104).

Међутим, 1953. године умире Стаљин и две године касније долази до нормализације југословенско-совјетских односа. Обновљавају се дипломатски односи Југославије са Совјетима и другим комунистичким земљама, а поново се успостављају и међупартијски односи и побољшавају се облици економске сарадње.

Иако је ушла у процес нормализације односа са СССР-ом и другим комунистичким земљама, Југославија није желела да се врати у совјетски блок, али ни да се бесповратно веже за Запад. „У уверењу да је опасност од совјетске агресије постала мање непосредна у периоду после Стаљинове смрти, Југославија покушава да успостави корисне односе са оба блока уз минимум обавеза било према једном, било према другом.“ (Југославија и њена будућа оријентација, 23. фебруар 1955. година, 123)

У том оквиру треба посматрати и југословенску промену односа према Совјетском Савезу из 1961. године, при чему Југославија све више настоји да као део „међународног револуционарног радничког покрета“ води политику која је независна од Москве. Док Покрет несврстаних постаје нови облик међународног, „ванблоковског“ удруживања, америчке процене говоре и о Ранковићевом наслеђивању

Тита после његове смрти, али и о каснијој Лекиној елиминацији из врха државног и партијског руководства Југославије, као и економској ситуацији и нади да ће економски проблеми бити решени отварањем тржишта несврстаних земаља у Африци и Азији за југословенске производе.

Након докумената насталих у периоду од 1953. до 1963. године, који се односе на југословенску политику несврстаности и нов облик односа са западним земљама и источним блоком, састав, опремљеност и спремност регуларних оружаних снага и јединица територијалне одбране, Драган Бисенић у посебан временски оквир спаја анализе и процене настале од 1967. до 1983. године, које разматрају политичко фракционаштво, националне, републичке антагонизме и етнонационализам који се јављају у облику маспока у Хрватској и либерализма у Србији. Док су 1948. године посматрали југословенски национализам као начин супростављања совјетској хегемонији, Американци у проценама у овом периоду у анализу уводе различите облике партикуларних национализама у оквиру југословенске државе, сматра Бисенић. За разлику од југословенског национализма, који је имао обједињујућу улогу јачања југословенског

идентитета, партикуларни облици идентификације на прво место стављају словеначки, хрватски, српски, македонски идентитет, а југословенска припадност постаје секундарна.

До јуче прављене процене Југославије после Титове смрти замењује описивање политичких и економских прилика које су наступиле Брозовом смрћу 1980. године. Процеси дезинтеграција, који своју правну форму добијају у уставним амандманима из 1971. и усвајању Устава из 1974. године, постепено јачају, тако да од 1983. они постају доминантна тема анализа и процена америчке обавештајне службе. Још у процени под називом *Перспективе Југославије*, од 23. маја 1961. године, наводе се два потенцијална чиниоца подела унутар Комунистичке партије. Док се први односио на незадовољство млађе генерације која је у Партију ушла након Другог светског рата, други је изазван републичком припадносту чланства. Ако су чланови из Хрватске и Словеније промовисали „западне социјалистичке идеје“, ставови партијских чланова из других република били су „ригиднији и доктринарнији“ (213).

Процене настале седамдесетих и осамдесетих година обухватају анализу бројности, опремљености, организације, начина обуке и мобилизације

копнених снага, морнарице, ваздухопловних јединица и снага противваздушне одбране Југословенске народне армије. Проучава се састав и старосна структура војне елите, као посебне друштвено-политичке групе. У документу под називом *Југословенска војна елита*, из фебруара 1977. године, наводи се: „Садашња југословенска војна елита, иако у поодмаклој старости, довољно је млада и неспорна да може да ступи на сцену као замена када Тито сиђе са југословенске политичке позорнице.“ (422) Међутим, у *Изгледима за Југославију после Тита*, из 1. фебруара 1980. године, напушта се став о способности војне елите да влада државом и износи мишљење да би војно мешање и војна интервенција „само привремено стабилизовали кризну ситуацију, али би као дугорочни изгледи остали и даље потенцијална нестабилност и немири у земљи са све већим изгледима за крајњи исход - грађански рат.“ (434)

Ипак, Драган Бисенић истиче да су, и поред снажних дезинтегративних процеса, Сједињене Државе током читавог периода осамдесетих година остале опредељене очувању целовитости југословенске државе. Тако се три године након Брозове смрти, у анализи под насловом *Односи САД са СССР* од 17. јануара 1983. године,

истиче да „политика САД остаје политика подршке независности, територијалном интегритету и националном јединству Југославије.“ (511) Исти став се наглашава и у одређењу сврхе посете председника Председништва СФРЈ Мика Шпиљка Сједињеним Државама јануара 1984. године.

У овом периоду у извештајима Централне обавештајне агенције придаје се велика пажња економској политици, дуговима према иностранству, инфлаторним кретањима, стопи незапослености, односу између цивилних и војних власти, међунационалним односима. Изучавајући национализме на подручју Југославије, у документу насловљеном као *Трансформисана Југославија: Национална обавештајна процена*, из октобра 1990. године, истиче се оцена да ће будућност Југославије одредити политички и етнички фактори. Међу етничким факторима, према процени из истог документа, ЦИА разликује две врсте национализма у оквиру југословенске државе. „У Словенији, и у мањој мери у Хрватској, нови национализам је окренут према Западу, демократски и предузетнички, док је у Србији укореењен у државно-статичкој економији, војничкој традицији и већој

склоности ка снажној централној влади коју предводи динамична личност.“ (547) Дакле, прва врста национализма је оцењена као напредна и демократска, а друга као анахрона и антидемократска.

Међутим, Драган Бисенић с правом закључује да је након 42 године оцена да ће Југославија, и поред низа унутрашњих и спољнополитичких фактора дезинтеграције, остати јединствена држава, у процени из октобра 1990. године ЦИА у потпуности мења изгледе за југословенску будућност: „За најдуже једну годину савезни систем више неће постојати, за две године Југославија ће се вероватно распасти као држава.“ (600) И били су у праву. „Тако се Југославија, одједном, од мезимице америчке спољне политике претворила у сувишно и нежељено `тринаесто прасе`.“ (621).*

* Овај рад је примљен 21. децембра 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. фебруара 2022. године.